

sta sedaj oba ujetnika – »vsak s strani svojega naroda,« in Ludoltz vztraja v svojem novem položaju na Karavankah, kjer bo včerajšnji brat postal jutrišnji sovražnik.

Pričujoča knjiga želi opisati življenje in trpljenje, hrepenenje in strahove ljudi Spodnje Štajerske, Kranjske, Primorja in severozahodne Hrvaške, pri čemer velja posebna pozornost ljudem nemškega izvora in nemškega jezika v njihovem stoletja dolgem skupnem življenju s Slovenci, Hrvati, Italijani in Madžari. Prikazani so pomembni deli zgodovine teh dežel, politične in družbene spremembe skozi stoletja in velika pričevanja stare kulture. V Sloveniji in Hrvaški kot tudi v Trstu in Gorici je postalo sedaj že nesporno, da spada k zgodovini jugovzhodne srednje Evrope tudi zgodovina Nemcev. Ponovno približevanje Germanije, Romanije in Slavije, ki se je začelo z letom 1989, pomeni ravno za novi državi Slovenijo in Hrvaško vrnitev k starim tradicijam, ki izvirajo iz tisočletne skupne zgodovine. In sedaj, na koncu 20. stoletja, je prvič možna distanca do nacionalizmov »frontnih generacij« in odprt je prost pogled na preteklost.

Nemška zgodovina v jugovzhodni srednji Evropi ni povsem zatonila s katastrofalnimi leti 1941 do 1945. Sicer so bili podani usodni ukrepi izključevanja Nemcev in Slovencev, končno tudi Nemcev in Hrvatov, ki so se končali v preseljevanju in izseljevanju, v izgonu in uničenju, razlastitvi in odvzemu pravic. Kljub temu so ostali ostanki stoletja dolgega skupnega življenja in skupnega delovanja, medsebojnega poznavanja in učenja. Tako je lahko postopoma vendarle bila presežena epohalna katastrofa druge svetovne vojne, od preobrata leta 1989 so se vzpostavili novi stiki.

Nemčija in Avstrija sta leta 1991 odločilno sodelovali pri relativno hitrem mednarodnem priznanju republik Hrvaške in Slovenije. Ta presenetljiva podpora Bonna in Dunaja – upoštevajoč dobre nemško-jugoslovanske in avstrijsko-jugoslovanske odnose – je imela za seboj podporo večine prebivalstva obeh držav. Niso samo postkomunistični vladni in družbeni krogi v Beogradu tega označili kot zavesten doprinos k propadu Jugoslavije, tudi v Londonu in Parizu so se pojavili očitki novega »nemškega stremljenja« na jugovzhod Ballhausplatzu in je bilo očitano revanšistično mišljenje za Sarajevo 1914. Šele naknadna grozodejstva v državljanski vojni v Bosni, ki jo je sprovcirala srbska stran, so utišala kratkovidne kritike. Sedaj so tudi oni morali priznati, da je druga Jugoslavija razpadla zaradi notranjih narodnopolitičnih, ideoloških, gospodarskih, socialnih, kulturnih in mentalnih nasprotij, predvsem pa zaradi zahteve srbskega političnega vodstva po oblasti, ki je bila za druge narode nesprejemljiva. Sredi junija 1991, slabih štirinajst dni pred razglasitvijo neodvisnosti Republike Slovenije, je odgovoril mednarodno renomirani slovenski zgodovinar na vprašanje, kakšna je alternativa k novi slovenski suverenosti: »Biti še naprej pod oblastjo Beograda.«

Ob vsem veselju nad novo pridobljeno samostojnostjo Slovenije in Hrvaške in ob vsem veselju nad koncem komunistične vladavine in etabriranju demokratično-pluralističnih sistemov jugovzhodno od Drave in Mure so seveda zgodovinarji dolžni, da spomnijo na burno skupno zgodovino. To velja tudi za pogosto kontroverzno zgodovino 20. stoletja, ki vključuje okupacijo in teror, etnično čiščenje in izgon. Slovenskim in hrvaškim, avstrijskim in nemškim, tudi italijanskim in madžarskim zgodovinarjem pripada skupna naloga, da raziskujejo zgodovino dežel med Jadranom in Karavankami, med Sočo in Muro, med Kvarnerskim zalivom in spodnjim tokom Drave, kajti to področje ima že prek tisoč let skupno zgodovino narodov v jugovzhodni srednji Evropi.

Arnold Suppan  
prevod Vesna Kalčič

Bojan Godeša, Ervin Dolenc, **Izgubljeni spomin na Antona Korošca. Iz zapuščine Ivana Ahčina.** Ljubljana : Nova revija, 1999. 253 strani. (Zbirka Korenine)

Predvsem v zadnjih desetih letih je v slovenskem zgodovinopisju, vzporedno z namenjanjem večje pozornosti politiki slovenskega katoliškega tabora, naraslo tudi zanimanje za čas in osebnost dr. Antona Korošca. Podelilo mu je položaj nesporne eminence *Slovenske ljudske stranke* kot tudi slovenske politike med obema vojnoma in ga s tem nekako »rehabilitiralo«.

Dr. Bojan Godeša in dr. Ervin Dolenc, zgodovinarja z Inštituta za novejšo zgodovino, sta z objavo najdenih spominov Ivana Ahčina na dr. Antona Korošca v mnogočem prispevala k raziskovanju te problematike. Ahčinovi zapisi namreč predstavljajo pomemben dodatek k poznavanju Koroščeve osebnosti, njegovega odnosa do drugih tedanjih politikov, kakor tudi k poznavanju njegove politične misli in akcije. Po eni strani se vrednost teh spominskih zapisov izraža v dejstvu, da je Ivan Ahčin kot glavni urednik osrednjega strankinega časopisa *Slovenec* dejansko veljal za drugega človeka *Slovenske ljudske stranke*, kajti preko te funkcije je bil tesno vezan na Antona Korošca, po drugi strani pa Korošec sam za seboj ni zapustil nobenega pomembnejšega osebnega ali strankarskega arhiva.

Kot izkušena zgodovinarja sta Bojan Godeša in Ervin Dolenc Ahčinov tekst oplemenitila z dodanima študijama o Ivanu Ahčinu in Antonu Korošču. Same spomine sta opremila s kritičnim znanstvenim aparatom, ki vsebuje pojasnila o osebah in dogodkih, vzporedno s čistopisom pa sta v oglatih oklepajih objavila v rokopisu prečrtan del teksta. Izpustila nista niti fotografij Antona Korošca, Ivana Ahčina in njihovih sodobnikov. Spominski zapisi so tako pridobili na jasnosti in razumljivosti. Namenoma sta zaradi ohranitve avtentičnosti Ahčinove pripovedi pustila njegove pravopisne napake, arhaizme in označbe za posamezna poglavja.

Zakaj knjiga nosi naslov *Izgubljeni spomin na Antona Korošca*, kdo je pravzaprav bil Ivan Ahčin in kakšen je bil njegov odnos do Korošca, izvemo v prvi uvodni študiji Bojana Godeše. Že Ahčinovi sodobniki so namreč vedeli, da namerava izdati spomine na Antona Korošca in so celo namigovali, da je tekst že pripravljen za zadnjo redakcijo, vendar je nato obveljal za izgubljenega. Ohranjenega v rokopisu je odkril šele Bojan Godeša v gradivu časopisa *Slovenec*, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v dislocirani enoti II. Izkazalo se je, da rokopis ni ohranjen v celoti, zato ostaja skrivnost, če je Ahčin besedilo zares zaključil.

Sledi prikaz dr. Ivana Ahčina kot bogoslovca in njegovo razpetost med publicističnim delovanjem in sociološko znanostjo. Kot glavni urednik *Slovenca* v letih 1930–1942 in kot Korošček najbližji sodelavec se je nanj tudi močno čustveno navezal, kar je opaziti v spominskem tekstu. V ožjem vodstvu stranke je ostal še med okupacijo, dokler ni odšel v Rim in je po vojni ostal v emigraciji do svoje smrti 14. februarja 1960, saj se je zaradi očitnega protikomunizma po vojni znašel na seznamu Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev. Od tega časa se je posvetil predvsem znanstvenemu delu.

V drugi uvodni študiji nam Ervin Dolenc prikaže sprva tiste politične dokumente, katerih soavtor je bil sam Anton Korošec, pa naj gre za pisano besedo ali govore. Nato se zadrži ob pisanju njegovih sodobnikov in kasnejšega zgodovinoписja o njem. Ustavi se tako ob časopisju za časa njegovega življenja in po njegovi smrti, kot tudi ob raznih zgodovinskih delih, ki so izhajala doma, v emigraciji in v zamejstvu. Tu se nam razkrijejo stiki in odnos sodobnikov do Korošca ter vloga, ki mu jo je zgodovinoписje pripisovalo v posameznih obdobjih po njegovi smrti.

Zanimanje za Antona Korošca je v slovenskem zgodovinoписju opazno nihalo. Za časa njegovega življenja mu je priznalo vlogo pomembnega soustvarjalca političnih dogajanj med prvo svetovno vojno (dr. Dragotin Lončar, Fran Erjavec) in ga omenjalo kot nespornega voditelja *Slovenske ljudske stranke* (Silvo Kranjec).

Po Koroščevi smrti sta sprememba političnega sistema in nova uradna ideologija historičnega materializma povzročili, da se je ne samo zmanjšal interes za obdobje meščansko-kapitalistične družbe in s tem za Korošček čas, temveč ga je tudi bolj kritično vrednotil (Metod Mikuš). Politična odjuga druge polovice šestdesetih let je vplivala tudi na pisanje o Korošču (Janko Pleterški). Močnejše se je odrazilo sicer v sedemdesetih letih, ko se je zgodovinoписje zopet začelo intenzivneje in nekoliko objektivneje ukvarjati s politikom katoliškega tabora (Janko Prunk). Po nekajletnem premoru pa od druge polovice osemdesetih let ostaja raziskovanje te problematike konstanta do današnjega časa (Feliks J. Bister, Momčilo Zečevič, Janez Juhant, Stanko Ojnik, Ivan Štuhec, Anka Vidovič-Miklavčič, Dušan Biber, Jurij Perovšek). Vse drugače je bilo z zgodovinoписjem v emigraciji in zamejstvu, kjer je raziskovanje zaradi pomanjkanja primarnih virov temeljilo predvsem na spominih, a je bilo Korošču vseeno namenjenih več besed, tako pohvalnih kot kritičnih.

Ervin Dolenc za konec svoje študije izreče tudi kritično oceno Ahčinovih spominov.

Osrednji del knjige, torej zapis Ivana Ahčina, nosi naslov *Dr. Anton Korošec*. Tu nas avtor uvodoma sam opomni na svojo čustveno navezanost na Antona Korošca in prizna, da je vplivala na

njegovo objektivnost. Nato stoji pred nami osemnajst poglavij, ki zajamejo čas od leta 1921, ko je Ahčin prvič prišel v stik s Korošcem v ljubljanskem Marijanišču, do obdobja, ko je bil Korošec notranji minister v Stojadinovičevi vladi.

Ahčin začenja spomine z razčlenitvijo Koroščeve osebnosti, kot jo je uspel spoznati sam v času, ko ga je Korošec uvajal v visoko slovensko in jugoslovansko politiko. Pripoved nato usmeri v razlaganje konkretne politike vodstva SLS v času Živkovičeve vlade. Ta je v skladu z ukinjanjem političnih strank decembra 1929 ukinila tudi katoliško telovadno organizacijo Orel. To je bil za strankarsko vodstvo v Ljubljani tisti končni udarec, ki je sprožil pritisk na Korošca, da naj opusti sodelovanje v vladi. Korošec sam pa je v istem trenutku, glede na dokaj dobre odnose s kraljem Aleksandrom, še pričakoval, da bi mogoče lahko v vladi zamenjal unitarista Živkoviča. Možnost je propadla, ko je Korošec kot predpogoj svoje vdanosti kralju postavil vdanost narodu. Poleg tega je vse sile usmeril v doseg sporazuma med opozicijskimi strankami za skupno izjavo, ki bi obsodila kraljevo diktaturo. Ni mu uspelo. Zaostrovanje med njima se je nato nadaljevalo in s Koroščevo Slovensko deklaracijo iz leta 1932, ki je zahtevala samoupravo Slovenije v okviru jugoslovanske države, doseglo vrhunec.

Za kralja so Koroščeve ljubljanske punktacije pomenile vodo na njegov mlin, saj jih je izkoristil za preganjanje slovenskih katoliških organizacij in politikov, katerih tajno delovanje je do tedaj dopuščal. Korošec je moral v konfinacijo, ki ga je preko Vrnjačke banje vodila v Tuzlo in nato na Hvar. Šele v hvarski konfinaciji je nadzor toliko popustil, da je lahko obnovil stike s svojimi političnimi somišljeniki in preko posrednikov celo s kraljem. Tu je istočasno odigral vlogo enega od najpomembnejših idejnih snovalcev *Jugoslovanske radikalne zajednice*, politične zveze Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske muslimanske organizacije in srbskih radikalov, ki bi po padcu diktature JNS prevzela vlado in poskušala izvesti demokratizacijo državne politike. Ahčin nato prikaže tudi dogodke po atentatu na kralja Aleksandra v Marseillesu in Koroščevo zavedanje, kako nujna je konsolidacija razmer v državi. Pričakovanja, da bo kraljevi namestnik knez Pavle Karađorđević spremenil državno politiko, so bila prazna. Kar pa se tiče njegovega odnosa do Korošca, je bil kontradiktoren. Kot politiku mu je namreč priznaval vse kvalitete, jezilo pa ga je, da mu ni izkazoval popolne vdanosti.

Sledi še zanimiv del Ahčinovih komentarjev, ki se tičejo volitev leta 1935, ko namigne na možne glavne vzroke zavrnitve sodelovanja SLS na Jevtičevi listi in opiše polom le-te. Korošec je takrat v Ljubljani pred strankarskimi kolegi nastopil z govorom, s katerim jih je prepričeval, da sodelovanje z na propad obsojenim Jevtičem ne more obroditi sadov, določene koncesije pa se lahko dosežejo s sodelovanjem SLS, JMO in Stojadinovičevih radikalov v vladi. Nestabilne razmere, ki so nastopile v vladi po petomajskih volitvah leta 1935, so res privedle do Jevtičevega padca in JRZ je junija uspela s svojimi načrti prevzema oblasti. Kmalu pa se je izkazalo, da je za uresničitev svojih »posvečenih« ciljev preureditve države veliko prešibka. Z nastopom Korošca kot notranjega ministra v Stojadinovičevi vladi ta v spomilih preneha nastopati toliko osebno in tako manjka Koroščevih komentarjev o dogodkih v Beogradu. V ospredje prihaja opis strankine politike do nekaterih aktualnih problemov v notranji politiki. Prikaže strogo odklonilen odnos do komunizma, fašizma in prostozidarstva, nato odnos do problematike občinske ureditve ob občinskih volitvah leta 1936, ko poudari nujnost občinske samouprave in se izreče o delavskem vprašanju. Doda tudi poglavji o dogajanju ob Evarhističnem kongresu v Ljubljani, za katerega je bil Ahčin prepričan, da je izjemno lepo prezentiral moč slovenskega katoliškega tabora, in ob Slomškovich praznikih v Mariboru.

Spomini se zaključijo z gradivom, ki so ga Ivanu Ahčinu poslali Koroščevi sodobniki, ko je zbiral gradivo za tekst: gradivo župnika iz Koroščevega rojstnega kraja Biserjan pri Sv. Juriju, gradivo Andreja Stakmeta, ki je Korošca nasledil kot kaplan na Sladki Gori in na koncu gradivo dveh vplivnih srbskih politikov, Miloša Trifunovića (NRS) in Milana Grola (DS). Ervin Dolenc je za konec pripravil še poglavje *Mirologija Koroščevega življenja*. Knjigo pa zaključujejo še povzetek v slovenščini in povzetek ter predstavitev avtorjev v nemščini.

V pripovedi Ivana Ahčina spoznamo dogajanje v visoki slovenski politiki, pa naj gre za pojasnjevanje konkretnih dejanj Antona Korošca, zgolj strankinih hotenj, ali na koncu (v veliki meri) lastnih Ahčinovih prepričanj. V tem smislu nam največ pojasnil nudi del spominov med leti 1931 in 1935, ki opisuje Koroščevo »abstinenčno politiko« v času, ko je bila razpuščena *Slovenska ljudska stranka* v opoziciji. Z letom 1936 pa Ahčin izgubi rdečo nit dotedanje pripovedi. Temu botruje dejstvo, da so spomini začeli nastajati direktno po Koroščevi smrti, kar je prekinila vojna, ki je

Ahčina pregnala iz domovine. Torej je moral po vojni delo nadaljevati daleč od virov, ki bi mu nudili možnost, da bi svojo zaključno pripoved podkrepil z dokazanimi dejstvi.

Tadeja Tomišek Rihtar

**Josip Agneletto – slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu.** Prispevki s strokovnega posveta »Josip Agneletto – slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu.« Koper : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 1999. 163 strani. (Knjižnica Annales ; 19)

Zbornik gradiva s strokovnega posveta v Trstu 18. aprila 1998 je že tretja monografska obdelava, posvečena enemu od zaslužnih ljudi zahodne Slovenije oziroma Primorske, izšla v prvi polovici leta 1999. V Novi Gorici je Goriški muzej v sodelovanju založb Branko in Jutro objavil publikacijo o Solkancu dr. Klementu Jugu, filozofu in prvaku slovenskih alpinistov, v začetku junija so v Ljubljani predstavili nov zbornik o pisatelju dr. Ivanu Preglju z današnjega Mosta na Soči. Odvetnik dr. Josip Agneletto je tudi eden redkih primorskih političnih ljudi, katerih življenjska pot je obdelana na simpozijški in monografski način, za razliko od književnikov, glasbenikov ali upodablajočih umetnikov. Pri tem bi lahko opozorili na zbornike o Ivanu Preglju, Francetu Bevku, Joži Lovrenčiču, Vinku Vodopivcu, Stanku Premrlu, Lojzetu Bratužu, Venu Pilonu ali o literarnih zgodovinarjih Alojziju Resu in Dušanu Pirjevcu. O politikih in o javnih delavcih pa ni – kot že povedano – toliko monografij. Toda simpozijske zbornike imajo Jože Srebnič, Henrik Tuma, Virgil Šček, pa tudi publicist Franc Jeza, duhovniki in cerkveni dostojanstveniki kot nadškof Frančišek B. Sedej, Anton Mahnič, Ivan Trinko in na Primorskem delujoča kardinal Jakob Missia ter tržaški škof Andrej Karlin. Iz monografskih in simpozijških obravnav tudi niso izvzeti zgodovinarji kot Štefan Kocijančič in Simon Rutar ali pa vsestranski Matija Vertovec; na objavo čaka gradivo o prvem zgodovinarju slovenskega rodu p. Martinu Bavčerju. Več je monografij, temeljitejših ali bolj poljudnih. Tako o antifašistih Andreju Manfredi, Pinku Tomažiču, Tonetu Ukmarju in Ivanu Rudolfu, pa o tigrovcih Albertu Rejcu, Danilu Zelenu, Justu Godniču in Andreju Šavliju, o duhovnikih Jakobu Ukmarju in Filipu Terčelju, o partizanskih borcih kot so bili Janko Premrl, Aleš Bebler, Stane Žagar in mnogi drugi.

Dr. Josip Agneletto ni sodil v sam vrh slovenske primorske politike. Odločitev za lanskeletni simpozij je bila očitno spodbujena zaradi spoznanja, da je bil Agneletto eden prvih slovenskih avtohtonih istrskih politikov in da je bilo o politični smeri, ki jo je Agneletto zastopal, mogoče bolj vsestransko govoriti šele v demokratični Sloveniji tudi zato, ker so izginile zapore, ki so branile predvsem raziskovalcem preteklosti dostop do arhivskega gradiva. Slovenska politična tradicija v Istri je prav tolikšnega veka kot v ostalih predelih s Slovenci naseljenega Avstrijskega Primorja. Začela je v tistem revolucionarnem letu 1848 z izrazito narodnoubudiljskimi potezami in nagibi. Toda v Istro so prav zaradi posebnih gospodarskih in socialnih razmer nosilci političnega delovanja prihajali od drugod. Župnik v Kortah Franjo Ravnik, ki je organiziral prvo množično zborovanje istrskih Slovencev, tabor v Kubeđu leta 1870, je bil z Gorenjskega. Od tam je bil tudi duhovnik in deželni poslanec Josip Grašič, ki pa je deloval predvsem med istrskimi Hrvati. Takih primerov je še nekaj, saj je tudi politično gibanje Slovencev in Hrvatov v Istri vse do nastanka Političnega društva za Hrvate in Slovence v Istri leta 1902 vodila tržaška Edinost. Istrski Slovenci so se skušali malo pred prvo svetovno vojno znova politično osamosvojiti, a niso uspeli, kot tudi niso uspeli poskusi za ustanovitev in utrditev krščanskosocialnega gibanja, kljub agitaciji Jakoba Ukmarja in Janeza Evangelista Kreka.

Dr. Josip Agneletto je v politiko vstopil v študentskih letih. Njegovo pravo politično delovanje se začenja zlasti od takrat dalje, ko se je v Trstu pridružil Narodni delavski organizaciji, ki je bila odgovor slovenskih liberalcev in narodnjakov na dejavnost slovenskih socialnih demokratov. To svojo opredelitev je ohranil skozi svoje življenje, le da je bolj kot po političnih dejanjih posegal na gospodarska z dejavnostjo na zadržnem in bančnem področju. Med vojno se ni pridružil narodno-osvobodilnemu gibanju, ker je odklanjal komunizem. Tako je tudi po vojni sodeloval pri obuditvi liberalnega in narodnjaškega gibanja izza predvojni let. Toda po drugi svetovni vojni ni bil več pravi čas, da bi se moglo obnoviti delovanje za Trst značilnega narodnjaškega tabora, ker se je takrat zlasti na Tržaškem del Slovencev, tudi zaradi vpliva razmer v matici, bolj kot kdajkoli pred tem